

Соціально-психологічні фактори формування уявлень студентів ВНЗ про подружні конфлікти та шляхи їх попередження

У статті розглядаються фактори, які впливають на формування уявлень молодих людей про подружнє життя, подружні конфлікти, шляхи їх попередження та розв'язання. Основна увага зосереджена на таких факторах, як батьківська сім'я, школа, засоби масової інформації, релігійні організації.

Ключові слова: уявлення, подружні конфлікти, засоби масової інформації, релігійні організації.

В статье рассматриваются факторы, влияющие на формирование представлений молодых людей о супружеской жизни, супружеских конфликтах, путях их предупреждения и решения. Основное внимание сосредоточено на таких факторах, как родительская семья, школа, средства массовой информации, религиозные организации.

Ключевые слова: представление, супружеские конфликты, средства массовой информации, религиозные организации.

Постановка проблеми. Проблема подружніх відносин завжди привертала увагу вчених, філософів, педагогів, психологів, соціологів. У суспільній свідомості відбувається зміна розуміння подружніх відносин, обумовлена насиченням уявлень про них новим соціально-психологічним змістом, що набуває більш особистісного, персоніфікованого характеру. Уявлення відіграють значну роль у житті сім'ї. Від того, як індивід уявляє собі особистість інших членів, можливості, які притаманні сім'ї, у чому вбачає основні проблеми, багато в чому залежить і те, які потреби він прагне задовольнити в сім'ї. Сукупність уявлень про сім'ю складається під впливом широкого кола факторів. Це, у першу чергу, уявлення соціального середовища, на яку орієнтується сім'я, – її референтна група, соціально-економічні й культурні умови, в яких перебуває сім'я на даний момент, а також й у минулі часи, тобто сімейний досвід, принесений з рідного дому [5]. Психологічні проблеми сучасної сім'ї освітлені в роботах

А. Волкової, І. Голоду, В. Зацепіна, С. Ковальова, М. Обозова й А. Обозової, С. Рапопорта та ін.

У юнацькому віці молода людина стоїть на порозі вступу до самостійного життя, складеним елементом якого є створення своєї власної сім'ї. Дослідники Л. Божович, І. Кон, В. Крутецький пов'язують перехід від підліткового до раннього юнацького віку з різкою зміною внутрішньої позиції, що полягає в тому, що спрямованість у майбутнє стає основною спрямованістю особистості, і проблема вибору подальшого шляху перебуває в центрі уваги й планів юнаків і дівчат. Як показують матеріали досліджень В. Дружиніна, С. Ковальова, В. Сисенко, І. Трухіна, основними причинами розлучень у сім'ях є відсутність загальних поглядів й інтересів чоловіка та жінки, невідповідність характерів, незнання сімейних обов'язків, легковажне ставлення до них. Прямим наслідком відсутності установки на те, що стійке розуміння іншої людини необхідно цілеспрямовано будувати, є відчуження між подружжям, яке загалом фігурує серед основних причин розлучень. Отже, на перший план виступають причини, обумовлені низькою моральною й психологічною невідповідністю чоловіка й жінки до шлюбу і сімейного життя, незнання або нерозуміння ними проблем міжособистісних відносин у сім'ї.

У своїх дослідженнях М. Толстих свідчить про те, що в підлітків 13 – 15 років слабкі уявлення про любов, про майбутнє сімейне життя [11]. Дослідження А. Прихожан, присвячене вивченню особливостей уявлень підлітків про своє майбутнє сімейне життя, показало, що уявлення про майбутнє сімейне життя стихійно формуються в самій сім'ї – або як прагнення до повторення, або як прагнення зробити все по-іншому. Уявлення підлітків й юнаків про свою майбутню сім'ю в багатьох випадках заповнюють те, чого їм, як вони вважають, не вистачає в рідному домі, тобто ці уявлення часто мають компенсаторний характер [9].

Досить часто проблеми в подружніх стосунках виникають з приводу того, що партнери мають різне уявлення про подружнє життя, про стосунки в подружній діаді, про проблеми, які їх очікують, про способи їх попередження та вирішення конфліктних ситуацій. Ті уявлення, з якими молоді люди вступають в подружні стосунки, формуються під впливом багатьох факторів.

Мета статті – визначити і проаналізувати соціально-психологічні фактори формування уявлень про подружні конфлікти, шляхи їх попередження та вирішення.

Виклад основного матеріалу. Очевидно, завищені вимоги до майбутнього сімейного життя в сполученні з недостатньо

адекватним уявленням про майбутні труднощі й невміння їх переборювати в конкретному житті грають не останню роль серед дестабілізуючих факторів.

У сучасній психології вивченням формування установок і уявлень про сім'ю (зокрема в підлітковому та юнацькому віці) займалися З. Кисарчук, М. Толстих, А. Прихожан, Т. Юферева, Т. Демидова та ін. Як свідчать матеріали дослідження З.Кисарчук, шлюбно-сімейні уявлення старшокласників відрізняються недостатньою повнотою, невисокою оцінкою себе, як майбутнього чоловіка й жінки [4]. Особливо неповними є уявлення школярів про функції сім'ї і організацію сімейного життя. Розходження проявляються в розумінні юнаками й дівчатами понять “мужність” і “жіночість”, трактуванні змісту деяких сімейних ролей, уявлень про значущість ролей чоловіка та дружини, а також у їхньому оцінюванні своїх можливостей в області сімейного життя.

У підлітків з дитинства під впливом батька й матері, згідно з дослідженням Т. Юферевої, створюється образ майбутнього чоловік [13]. Поведінка батьків, їхнє спільне життя впливають на уявлення про шлюб і на ставлення до іншої статі. Практично єдиною сферою життєдіяльності, в якій формуються уявлення підлітків про образи чоловіків і жінок, є сфера взаємин із протилежною статтю. Дослідження М. Обозова й А. Обозової свідчать про те, що саме завдяки механізму ідентифікації хлопчиків і дівчаток з батьками в сім'ї, у них формуються еталони чоловіка та дружини. Причому зразками виступають мати й батько. У виборі чоловіка чи дружини і у наступних відносинах значну роль відіграє факт збігу еталона матері та уявлення про жінку – дружину [7]. Результати дослідження А. Сизанова вказують на зниження впливу батьків на підготовку дітей до майбутніх шлюбно-сімейних відносин, нерідко молоді люди формують свої погляди під впливом засобів масової інформації, неформальних груп [10]. Це пояснюється тим, що шлюбно-сімейні відносини деяких батьків не можуть бути позитивним прикладом для молоді. А. Красовський стверджує, що “участь батьків у підготовці дітей до сімейного життя в більшості випадків незначна. Приблизно 75% старшокласників не обговорюють із батьками питання взаємостосунків осіб протилежної статі, а також інші хвилюючі проблеми їхнього сімейного життя. Кожен четвертий із всіх опитаних старшокласників вважає, що в його батьків застарілі погляди й уявлення про взаємини між статями, кожен п'ятий відзначив, що дружба з однолітками протилежної статі стає причиною конфліктів з батьками”.

Дослідження З. Цельмер [12] свідчать про гармонійні взаємини батька й матері, їхня турбота один про одного, про дітей, прагнення уникнути сварок і попередити конфлікт, працьовитість, повага один до одного – все це важливі передумови того, що молоді люди, які вирости в такій сім'ї, створять міцну, щасливу власну сім'ю. Провівши низку соціологічних досліджень, такої ж думки притримується Т. Буленко [2]. На думку дослідника, благополуччя в батьківських сім'ях сприяє створенню щасливих шлюбів у дітей. Однак, на жаль, далеко не у всіх сім'ях справи йдуть благополучно. Тому настільки важливі свідомі зусилля педагогів, психологів і батьків, спрямовані на те, щоб діти одержали широкі можливості вибору приклада для майбутнього сімейного життя.

Важливу роль у взаємовідносинах грають уявлення про те, якою повинна бути кохана людина, вони служать мов би еталоном вибору й критерієм для оцінки. В своїх роботах В. Петровський зазначає, що “дисгармонії, що ведуть до розривів, властиві самій природі любові. На першому етапі – помилкова ідентифікація. Інакше кажучи, переживання ілюзорної рівності між собою й людиною, яку любиш. На другому етапі відбувається нівелювання розходжень. “Якщо я тебе придумав, стань таким, як я хочу”. І третій етап – знаходження симетрії в стражданнях, це так звана кризова ідентифікація” [9].

Як складеться доля майбутньої сім'ї, чи буде вона прикладом благополуччя, значно залежить від атмосфери сім'ї, де вирости чоловік і жінка, особистого прикладу батьків і якості їхнього виховного впливу на дітей, відзначає чеський демограф і соціолог К. Вітек. Розлучення батьків у три рази збільшує ймовірність майбутнього розлучення в дітей, у той час як імовірність розлучення дітей, батьки яких не розводилися, становить один до двадцяти [3]. Факт проживання в неповній сім'ї також позначається на формуванні уявлень про майбутню сім'ю. Виховання дитини в неповній і конфліктній сім'ї утрудняє процес формування в майбутньому благополучної сім'ї. Загалом, деякі дослідники вказують на те, що дошлюбні уявлення молодих людей базуються переважно на досвіді батьківської сім'ї, а також друзів чи знайомих. На позицію молоді стосовно шлюбу і сімейного життя, як правило, впливають: особливості структури сімейного життя в батьківському домі, розподіл сімейних ролей і їх виконання; якості особистості подружжя; уявлення про ідеал дружини чи чоловіка (очікування, пов'язані зі шлюбом, вимоги до сімейного життя) та ін. Важливим є ще два моменти: власний приклад батьків і якість їх виховного впливу на дітей. Дослідження показали, що

позитивна орієнтація молоді на шлюб і сім'ю забезпечує повна сім'я зі сприятливим психологічним кліматом. У неповних сім'ях формування спрямованості на шлюб і сім'ю ускладнюється внаслідок деформації рольової соціалізації, а саме відсутність одного із батьків як об'єкта ідентифікації.

Наш погляд, ці дані свідчать про те, що батьки, де шлюб склався благополучно, дають дітям самий наочний приклад того, як повинно будуватися спільне життя чоловіка й дружини. Погоджені дії батьків є найважливішою передумовою успішного формування уявлень про можливі проблеми подружнього життя. Тому діти в неповних сім'ях не мають для ідентифікації повноти взаємодоповнюючих батьківських образів, внаслідок чого в них не розвиваються необхідні для подружнього життя властивості особистості.

На важливу роль дитячих років звертав увагу З. Фрейд, надалі його ідеї розвивали такі вчені, як А. Адлер, Е. Берн, Е. Фромм, А. Фрейд, К. Хорни. Комплекси переживань, конфлікти дитячого віку надалі визначають поведінку людини й можуть стати причинами подружніх конфліктів. Привертає до себе увагу теорія W. Toman, основна теза якого полягає в тому, що брати й сестри вчать один одного, як здійснювати тісні взаємини з однолітками. Проте J. Birtchnell і J. Mayhew, критично проаналізували теорію W. Toman. Вони підкреслюють очевидність того, що люди часто хочуть бути разом з тими людьми, які мають такі якості, якими вони самі не володіють.

Імовірність гармонійного шлюбу між чоловіком і жінкою, на думку чеського психотерапевта С. Кратохвіла, особливо визначається подібністю моделей сімей, в яких росли чоловік і жінка. У протилежному випадку виникає боротьба за владу, нерозуміння, розлучення та ін. Аналіз структури особистості майбутнього чоловіка й жінки, типу їхньої сценарної поведінки, вивчення життєвих позицій, як зазначає Е. Берн, дає можливість прогнозувати процес розвитку уявлень про майбутню сім'ю. Займаючись психологією подружніх відносин, польський психотерапевт З. Цельмер виявила найважливішу закономірність: неусвідомлену тенденцію повторювати модель відносин своїх батьків у власній сім'ї. Вона простежила такі тенденції у формуванні уявлень про подружні ролі: дитина навчається своїй майбутньої подружньої ролі, подумки ототожнюючи себе з батьком тієї ж статі. Для хлопчика особливе значення має досвід спілкування з батьком, і більше того – досвід спостереження за поведінкою батька стосовно матері. Дівчинці дуже важливо засвоїти способи поведінки матері стосовно батька.

Досліджуючи питання впливу факторів на уявлення молоді про подружнє життя, подружні конфлікти та шляхи їх попередження, потрібно звернути увагу, що за всіх часів й у всіх народів цей процес відбувався, насамперед, за допомогою сім'ї. Проте часи мінялися, і батьки стали поступово передоручати ці функції іншим – вчителям, викладачам, психологам, релігійним організаціям, засобам масової інформації.

Вітчизняні та зарубіжні соціальні психологи, зокрема А. Адлер, Г. Андреева, Г. Балл, М. Боришевський, І. Жадан, Г. Крайг, М. Слюсаревський, вважають, що школа відіграє значну роль у процесі становлення та соціалізації людини. Саме в школі відбувається формування самостійних моделей бачення світу. Тут, на відміну від сім'ї, активно розвивається когнітивна складова світобачення, усвідомлюється низка соціальних вимог, впроваджуються прийнятні для суспільства стереотипи та еталони оцінювання різних соціальних явищ. І вже на цьому етапі можуть виникати суперечності між уявленнями, сформованими, наприклад, сімейним оточенням, і тими, які пропонує школа. В результаті виникає потреба у зіставленні, коригуванні, власному виборі.

Як показує практика, в останні десятиліття величезний вплив на формування уявлень особистості має телебачення. Сьогодні молодь значною мірою засвоює ролі й правила поведінки з телевізійних передач, фільмів, журналів, книг та інших засобів масової комунікації. Символічний зміст, представлений у цих медіа, впливає на процес соціалізації, сприяючи формуванню певних цінностей і зразків поведінки. Деякі дослідники вважають, що вплив телебачення на процес соціалізації майже такий же значний, як вплив батьків. Телевізійні передачі служать важливим джерелом інформації, що розширює знання про світ.

Із засобами масової інформації суспільство зіштовхується щодня (газети, журнали, радіо, ТВ), кожний з них формує те або інше уявлення. Телебачення має більшу перевагу: оскільки більш доступне, залучає своєю увагою завдяки наявності звуку, відеозображенням, оперативністю, масовістю. Інші ЗМІ не здатні все це об'єднати в собі. Так, газети надають друковану інформацію, радіо – звукову, а одержуючи цю інформацію, людина вимушена сама “додумувати”, “домальовувати” додатково до того, що вона одержала, щоб відтворити повне уявлення про отриману інформацію. На думку В. Кравця, кіно, телебачення показують різні стандарти життя, в яких молодь не в змозі розібратися. Масове захоплення порнофільмами може сформувати феномен звикання,

викликати прагнення відтворити побачені сексуальні дії. Крім того, ЗМІ значно збіднюють спілкування в подружніх стосунках, формують пасивного співрозмовника [7, с. 42]. Можна вважати встановленим фактом, що перегляд телепередач серйозно впливає як на моральний розвиток молоді, так і його соціальну й статеву ідентифікацію. Вплив цей не завжди негативний. Зокрема, молодь може дізнаватися з телевізійних програм ефективні моделі соціально бажаної поведінки. Більшість так званих інформаційних передач більш-менш виразно доносять до молодих людей такі важливі речі, як необхідність серйозного ставлення до подружнього життя, особливості подружніх стосунків, сімейні цінності, культуру спілкування між подружжям. Привертає до себе увагу дослідження В. Schneider, який проаналізував 249 серій із 73 мультфільмів з точки зору конфлікту. За результатами дослідження було встановлено, що розв'язати конфлікт можна за таких умов: учасник конфлікту втрачається, але окремі проблеми не вирішуються (попереднє розв'язання конфліктів); переважають домінуючі та домінуючо-субординальні форми використання сили (однобічний вияв сили та боротьба сил); насильство як спосіб розв'язання конфліктів використовується у кожному другому випадку; ненасильницьке розв'язання конфліктів досягається на основі використання сили [14]. Отже, часте сприйняття сцен насильства збільшує перспективи силового розв'язання конфліктів. Від героїв, які зображують насильство, молодь сприймає те, що фізичне насильство має чоловічий початок, а психічне – жіночий, чоловіки переважно виконавці, а жінки – жертви. Отже, відбувається формування стереотипних прикладів вирішення конфліктів за статевими ознаками.

Незайвим буде відмітити той факт, що телебачення часто пропонує нам стереотипні уявлення про типово чоловічу і жіночу поведінку. Чоловіки, зазвичай, домінуючі, агресивні, незалежні, владні та раціональні. Жінки, навпаки, зазвичай показані залежними, слабкими й надмірно емоційними. Дівчатам досить важко знайти як зразок для наслідування раціональні елементи поведінки в конфліктних ситуаціях або ж шляхи попередження виникнення конфліктів. Вплив телебачення не лише на уявлення, а на психіку надзвичайно сильний і неоднозначний. Його перевагою можна визнати швидкий доступ до новизни, розмаїтості та динамічності сучасного життя. Негативною стороною впливу телебачення є, насамперед, формування негативних моделей поведінки, крім того, телевізійна версія навколишньої дійсності, будучи найчастіше досить привабливою для молоді, одночасно

може дезорієнтувати її при зіткненні з реальними життєвими проблемами. Важливим є той факт, що хоча екранні медіа піднімають рівень інформованості особистості, але одночасно мозаїчність інформації, що йде по каналах, призводить до хаотичності, фрагментарності уявлень у глядачів, слухачів, читачів.

Задоволення інформаційних потреб не обмежується телебаченням. В останні роки молодь активно освоює Інтернет. Як свідчить практика, комп'ютерні сайти трохи "витісняють" з дозвілля молоді телебачення.

Певний вплив на формування уявлень здійснює реклама. Вона надзвичайно різноманітна за ідеологією, стилями подання матеріалів, цінностями, що пропагуються. Під її впливом уявлення можуть набувати несистематизованого, суперечливого характеру. Рекламу розглядають як важливий чинник формування моралі, способу життя і поведінки дітей та молоді, які не мають досвіду для критичного осмислення інформації. Реклама виконує роль механізму переконання і впливу, і цей вплив має як позитивний, так і негативний аспекти. Вона створює неправдиві, зайві або шкідливі потреби, орієнтує людину на задоволення психофізіологічних потреб, підвищення престижу, натомість опосередковано припинює значення задоволення духовних, інтелектуальних потреб, роль нематеріальних цінностей. Проте реклама, розміщена у ЗМІ, здатна протистояти негативним впливам (сцени жахів, насильства), розширює коло знань та інформації, інколи спонукає до зміни поведінки.

Хоча всі види ЗМІ соціально орієнтовані, тільки для книги, на нашу думку, характерною є більший ступінь соціального опосередкування, більш опосередкований зворотній зв'язок. У зв'язку з цим О.Біліченко вважає, що в умовах формування інформаційного середовища наукова та навчальна книги, які покликані стимулювати пошуково-пізнавальну активність молоді, повинні виконувати не лише інформативну функцію, але ґрунтовно і різнобічно реалізувати функцію розвивальну. Бо саме з книги, на її думку, і передовсім навчальної, розпочинається переорієнтація суспільної та індивідуальної свідомості людини [1].

Значне місце серед факторів формування уявлень на подружжє життя відводиться релігійним організаціям. Релігійні концепції зорієнтовані передусім не на приниження жінки, а на здолання тих споків суспільства, які руйнують її суспільне призначення, зокрема, в сім'ї. За умов руйнування сім'ї як суспільної спільноти йде пошук чинників відвернення цього. Відтак зростає роль релігійних організацій у морально-виховній роботі, зокрема, у

зміцненні сімейних та подружніх відносин. Вони постають тепер чи не єдиною інституцією, яка зацікавлена в їх збереженні. Нині всі релігії одне з головних своїх завдань вбачають в осмисленні життя віруючого в секуляризованому світі, виявленні причин кризи сімейних відносин, подружніх конфліктів та віднайдені шляхів виходу з них.

Висновки. Виходячи із проведеного вище аналізу психологічної літератури із проблем сучасної сім'ї, можна зробити висновок, що одним із факторів формування уявлень про подружні конфлікти є процес ідентифікації з батьками, який більшість дослідників трактують по-різному. Позитивна сімейна обстановка здійснює позитивний вплив на формування уявлень про подружні стосунки, шляхи попередження виникнення подружніх конфліктів. Значний вплив також мають такі фактори, як засоби масової інформації, релігійні організації. Значення фундаментальних медійно-превентивних заходів постійно зростає. Досвід з використання медійної сили як засобу врегулювання конфлікту потребує подальшої систематизації.

Перспективи подальших досліджень. Незважаючи на певну вивченість даної проблеми в психології й психотерапії, без відповіді залишаються поки багато важливих питань про організацію подружнього життя, про взаємини між чоловіком і дружиною, їхні права й обов'язки, про відповідність наявної моделі профілактики майбутніх подружніх конфліктів. І хоча роль сім'ї в житті суспільства величезна, цілеспрямоване формування уявлень про подружні конфлікти до останнього часу не розглядалося як спеціальна психолого-педагогічна й соціальна проблема.

Список використаних джерел

1. Біличенко О.Л. Культурно-виховна роль книги в умовах формування інформаційного суспільства. Автореф. дис... канд. пед. наук: 07.00.08 / О.Л. Біличенко / Харк. держ. акад. культури. – Х., 2001. – 18 с. – укр.
2. Буленко Т.В. Особенности формирования психологической готовности к семейной жизни у студенческой молодежи.: Дис. ... канд. психол. наук. – К., 1995. – 214с.
3. Витек К. Проблемы супружеского благополучия / Пер. с чешок./Общ. ред.М.С.Мацковского. – М.: Прогресс, 1988. – 144 с.
4. Кисарчук З.Г. Особенности брачно-семейных представлений старшеклассников// Психология: Респ. науч.-

- метод. сб./ Под ред. Л.Н. Проколиенко. – К.: Рад. шк., 1990. – Вып. 34. – С. 65- 73
5. Кон И.С. В поисках себя. – М.: Политиздат, 1984. – 336 с.
 6. Кравець В.П. Психологія сімейного життя: В 2т. – Тернопіль, 1995. – Т.2. – 396 с.
 7. Обозов Н.Н., Обозова А.Н. Диагностика супружеских затруднений// Психологический журнал. – 1982. – Т.3. – №2. – С.31-39.
 8. Петровский А. В. Личность. Деятельность. Коллектив. – М.: Политиздат, 1982. – 254 с.
 9. Прихожан А.М. К анализу генезиса самосознания в подростковом и раннем юношеском возрасте// Воспитание, обучение и психическое развитие. – М., 1983. – Ч.3. – С. 672-674.
 10. Семья и общество. Подготовка к семейной жизни./ Под ред. А.Н. Сизанова. – Минск: Ротапринт МГПИ им. А.М. Горького, 1987. – 63 с.
 11. Толстых Н.Н. Жизненные планы подростков и юношей// Вопросы психологии. – 1984. – №3. – С.79-86.
 12. Цельмер З. На всю жизнь. Психология семейной жизни. – М.: Шанс, 1992. – 124 с.
 13. Юферева Т.И. Образы мужчин и женщин в сознании подростков. – Вопросы психологии, 1985. – №3. – С.84-90.
 14. Schneider, B. Cowabunga. Zur Darstellung von Konflikten und ihren Loungen in Zeichentrickserien. Eine Inhaltsanalyse. – Muter; New York, 1995.

Factors, which influence on forming of presentations of young people about the married life, matrimonial conflicts, methods of their warning and decision, are examined in this article. Basic attention is concentrated on such factors as a family of paternal, school, mass medias, religious organizations.

Key words: presentation, matrimonial conflicts, mass medias, religious organizations.

Отримано: 04.11.2009